

TANÁRI ÚTMUTATÓ

a Detekto e-learning 7-9. fejezeteihez

MI EZ A TANANYAG?

Jelen tananyag a **Detekto** nevű, médiaműveltség fejlesztését célzó, 13-18 év közötti fiataloknak szóló e-learning sorozat első része. Az önálló, online tanulást lehetővé tevő tananyagcsomagot az **Idea Alapítvány** a **HDMO** (Magyar Digitális Média Obszervatórium) együttműködés keretében készítette.

FEJLESZTÉSI CÉLOK

A tananyag sorozat célja a diákok felkészítése arra, hogy önállóan is képesek legyenek felismerni, milyen jellemző kommunikációs szituációkban, tartalmakkal kapcsolatban van szükség fokozott figyelemre, kritikai tudatosságra és az információ ellenőrzésére.

Az egyes tananyagok témája:

- ① **Manipulatív technikák közlői oldalról.**
- ② **A minőségi tartalom jegyei.**
- ③ **A kritikai gondolkodás fejlesztése** [jelen tartalom].
- ④ **A tényellenőrzés eszköztára** [tervezett publikálása: 2025. február 28.].

A tananyagcsomag feladataiban a diákok olyan tartalmakon keresztül gyakorolhatják az információk felismerését és ellenőrzését, amelyek az általuk használt platformokon eléjük kerülő tartalmakhoz hasonlóak.

KAPCSOLÓDÁS A NATHOZ

A játék tartalma, fejlesztési területei és céljai több ponton is kapcsolhatók az iskolai oktatáshoz. A **kulcskompetenciák** közül említhető:

Az egyes tananyagok témája:

- **A tanulás kompetenciái** (figyelem, önálló tanulás, önértékelés).
- **A kommunikációs kompetenciák** (érzések, gondolatok, vélemény kifejezése, szövegértés készségei).
- **A digitális kompetencia** (alapvető számítógépes alkalmazások használata a formális és informális tanulási tevékenységek során; az elektronikus kommunikációban rejlő veszélyek, a valós és a virtuális kapcsolatok közötti különbségek felismerése; óvatosság a világhálóról származó tartalmakkal kapcsolatban, információkezelési- és feldolgozási készségek, a megszerzett információ hitelességének vizsgálata, kreatív feladatmegoldás).

Magyar nyelv és irodalom, 7-8. évfolyam:

Tömegkommunikáció, Szövegértés és szövegalkotás a gyakorlatban.

Állampolgári ismeretek, 8. évfolyam:

A fogyasztóvédelem alapjai (tudatos fogyasztói magatartás; a körültekintő vásárlást megalapozó tájékozottság fontosságának tudatosítása).

Etika, 7-8. évfolyam:

Éntudat, önismeret; A társas együttélés kulturális gyökerei; Nemzet – helyem a társadalomban.

Vizuális kultúra, 7-8. évfolyam:

Médiumok sajátosságai – Médiumok jellemző kifejezőeszközei; Vizuális információ és befolyásolás – Kép és szöveg üzenete.

Digitális kultúra, 7-8. évfolyam:

Online kommunikáció; Az információs társadalom, e-Világ; A digitális eszközök használata.

Magyar nyelv és irodalom, 9 - 12. évfolyam:

Témakör: Kommunikáció, digitális kommunikáció (a virtuális valóság veszélyei, az internet mint hiteles adatforrás).

Vizuális kultúra, 9-10. évfolyam

Témakörök: A vizuális közlés hatásmechanizmusa – Vizuális információfeldolgozás, Digitális képképzés, közösségi média – Digitális tartalom-előállítás, személyesség.

Mozgókép-kultúra és médiaismeret, 11-12. évfolyam:

Témakörök: Tudatos médiahasználat az egyén és a társadalom szempontjából; A média társadalmi szerepe.

Digitális kultúra, 9-11. évfolyam:

Témakörök: Információs társadalom, e-Világ, Online kommunikáció.

MÓDSZERTAN

A tananyag a **felfedeztető pedagógia** alapjait használja: a tudás megszerzése aktív tanulói tevékenységet feltételez, és támaszkodik a gyerek meglévő ismereteire. Az előzetes tudás használata vezet a tanulás folyamatához, a meglévő tudás újrastrukturálásával, mélyítésével, fogalmak és koncepciók megnevezésével, tudatossá tételével.

A konstruktivista tanulás másik fontos eleme, hogy - miután a tudás a tanuló elméjében áll elő - nem objektív, nem igaz/hamis dichotómiában vizsgálható. Ez azt jelenti, hogy **a tudás érvényességét is személyre szabottan kell megítélni.** Ezt támogatjuk azzal, hogy nem kizárólag definíciókat és egyértelmű állításokat adunk át (természetesen a tananyag ilyen típusú ismereteket is tartalmaz, például bemutatja az álhírek típusait, vagy épp a minőségi újságírás jegyeit), hanem támogatjuk a tanulót abban, hogy saját maga teremtsen meg tudását.

Az értékelés ezért formatív jellegű, vagyis nem a pontos definíciók számonkéréséről, hanem a fejlesztő, segítő visszajelzés nyújtásáról van szó. Mindennek célja pedig az, hogy a tanfolyam során megszerzett tudás és készségek beépüljenek a diákok médiahasználati gyakorlataiba.

Az e-learning tananyagban egy-egy új témát egymásra épülő feladatrendszer keretében tárgyalunk.

1. LÉPÉS: a meglévő ismeretek felidézése: előzetes tudást nem igénylő, akár józan ésszel is megtippelhető feladatok, amelyek előkészítik az új ismereteket. A felhasználó többnyire a helyes válasz eltalálása után léphet tovább. Az új ismeretanyag felépítése a részletes, alapos visszajelzéseken keresztül kezdődik el.

2. LÉPÉS: új ismeretek rendszerezése, mélyítés: ebben a feladattípusban már szükség van az előző feladatok során megszerzett ismeretekre. A részletes visszajelzés a mélyebb megértést támogatja.

3. LÉPÉS: a tanultak összefoglalása, szintetizálás - például egy párosító gyakorlaton keresztül.

Ezzel a struktúrával, és azzal, hogy “nem elégszünk meg” azzal, hogy a rossz választ kijavítjuk, hanem eljuttatjuk a tanulót a helyes válaszokig, **gondolkodási struktúrákat** is átadunk. Egyúttal arra hívjuk a tanulókat, hogy ismerjék fel saját logikai-gondolkodási hiányosságait és a bennük élő kognitív torzításokat.

A tananyag az **önálló tanulást** támogatja. Elképzelésünk szerint a tanuló tananyagunkat egyéni munkában, önállóan dolgozza fel - például házi feladatként vagy szorgalmiként. A tananyag korosztályos fiatalok körében elvégzett tesztelése során a diákok azt nyilatkozták: bár maguktól is szívesen megcsinálnának hasonló feladatokat, kisötös ellenében motivációjuk még erősebb lenne.

Osztálytermi körülmények között is lehetőség van a tananyag feldolgozására. Tanári kézikönyvünk - többek között irányított feldolgozást segítő kérdésekkel és kiegészítő feladatokkal - ehhez is támogatást nyújt (lásd az *Osztálytermi feldolgozáshoz* című részt).

ISMERETEK, KÉSZSÉGEK, ATTITÚDOK

A tananyag 7-9. témakörei a következő ismereteket tárgyalják, készségeket és attitűdöket fejlesztenek:

Ismeretek

7 Miért és hogyan kérdezzünk?

A fejezet célja, hogy rámutasson a kíváncsiság és az önreflexió fontosságára, és bemutassa, hogyan tegyünk fel magunknak kérdéseket a tartalommal kapcsolatban. A fejezet az alábbi kérdésköröket vizsgálja:

→ miért fontos tulajdonság a kíváncsiság,

→ hogyan segítenek a jó kérdések a valóság és saját gondolkodásunk megismerésében, valamint a félrevezető információk leleplezésében.

I. BEVEZETÉS A KRITIKAI GONDOLKODÁS IGÉNYÉNEK FELKELTÉSÉHEZ - KÍVÁNCISISÁG ÉS JÓ KÉRDÉSEK

Annyi tudás halmozódott fel a világban, hogy az egyetlen ember számára már befogadhatatlan. Egy-egy kérdés megválaszolásához rengeteg információra és sokféle szempont mérlegelésére van szükség. Ebben segít **a kíváncsiság** és **a jó kérdések**.

Ha nem akarjuk, hogy a leegyszerűsített, elfogult, mondvacsinált összefüggéseken alapuló információk félrevezessenek bennünket, meg kell tanulnunk jól kérdezni. A jó kérdésekkel összegyűjthetjük a fontos információkat, kideríthetjük az **összefüggéseket** és ezek alapján kialakíthatjuk **saját álláspontunkat**, amit meg is tudunk indokolni.

II. AZ ÉRZELMEK, A MEGFONTOLTSÁG, AZ ÖNREFLEXIÓ ÉS A KRITIKAI GONDOLKODÁS

Egy-egy érzelmekre ható, a saját világlátásunkat megerősítő információ befogadásakor érdemes megállni egy pillanatra, elgondolkodni, és azonnali döntés vagy cselekvés helyett egy kicsit “kiülni a fejünk tetejére”. Ez a metafora James Potter médiaműveltség-tankönyvéből származik, ő írja le a reflektív gondolkodást mint a tudatos médiafogyasztás alapvető attitűdjét ezzel a képpel. Az önfigyelés célja, hogy felismerjük saját esetleges érzelmi érintettségünket, elfogultságunkat,

ami befolyásolhatja a gondolkodásunkat. A megfelelő kérdésekre adott válaszok alapján tudjuk eldönteni, mit higgyünk egy adott információról, hírről, képről, és mit tegyünk vele.

III. A PONTOS LEÍRÁS, ELFOGULATLAN MEGFIGYELÉS, JÓ KÉRDÉSEK

A fejezet nem ismereteket ad át, hanem a kritikai gondolkodás készségeit fejleszti úgy, hogy korábban már elsajátított ismeretekre és készségekre (gyors és lassú gondolkodás, az AI generált képek felismerése). Maga a fejezet egy szisztematikusan felépített gondolkodási - kutatási folyamatot szimulál, ennek lépésein vezeti végig a résztvevőt.

8 Miért érdemes több forrásból tájékozódni?

Fontos, hogy információinkat több forrásból szerezzük be, ezzel is elkerülve az érzelmekre hatva befolyásolni kívánó, elfogult, rossz minőségű tartalmakat. A fejezet az alábbi kérdésköröket vizsgálja:

- miért és hogyan érdemes több forrásból tájékozódni,
- nem minden forrás egyenértékű,
- a további források keresése közben milyen alapvető hibákat követhetünk el.

I. MIÉRT FONTOS A TÖBB FORRÁSBÓL TÖRTÉNŐ TÁJÉKOZÓDÁS?

Mindenki befolyásolható hamis információkkal az érzelmeink keresztül. Ha pedig valaki bedől egy hamis információnak, jó eséllyel maga is tovább terjeszti. Az előző fejezet azt tanította, hogy a józan ész segít felismerni, hogy az érzelmeink befolyásolhatnak, és megnyitja az utat a tartalom ellenőrzése felé. Ha az információt **több forrásból is ellenőrizzük**, kideríthetjük, hogy igaz-e. Mindenkiben **kétkedni és senkiben nem bízni ugyanolyan rossz tulajdonság**, mint mindent kritikátlanul elhinni.

II. A TÖBB FORRÁSBÓL TÖRTÉNŐ TÁJÉKOZÓDÁS - TANULÁSI HELYZETBEN

A tananyag egy gyakorlati élethelyzetet és egy iskolai feladathoz történő anyaggyűjtést szimulál, így gyakorlatiasan, a korosztálynak megfelelően mutatja be a módszert. A józan ész és a tudatosság szükséges akkor is, ha egy közösségimédia-poszt igazságáról kell meggyőződnünk, vagy ha a neten információk után kutatunk - például egy házi dolgozathoz gyűjtünk anyagot. A több forrásból történő ellenőrzés segít, hogy a helyes választ találjuk meg.

III. BÍZZUNK A SZAKÉRTŐKBEN

A közösségimédia-poszt vizsgálata arra hívja fel a figyelmet, hogy nem minden esetben van szükség az információ ellenőrzésére, csak ha gyanús, nem megbízható a forrás. A szakértőkre és a hivatásos újságírókra érdemes odafigyelni.

IV. KÜLÖNFÉLE FORRÁSOK MEGÍTÉLÉSE

A tananyag négy különböző forrás (könyv, Wikipédia, keresőprogram, mesterséges intelligencia) vizsgálatával vezet végig a források megbízhatóságának elemzésén.

❶ Egy **könyv** is félrevezetheti az olvasót, ha például idővel elavulttá válik, vagy mert ha az elfogult szerző a saját érvelésének megfelelően válogat a tényekből.

❷ A közösségi szerkesztésű **Wikipédia** nem arra való, hogy egy az egyben kimásoljunk a szócikkekből bekezdéseket. Mivel bárki szerző lehet, egy-egy szócikk félrevezető és elfogult is lehet. A szócikkek elolvasása azonban megfelelő kiindulópontot adhat az adott téma megismeréséhez, a hivatkozott linkek pedig ötletet adhatnak további források kereséséhez. Azaz jó kiindulópont a több forrásból való tájékozódáshoz is.

❸ A **keresők** találati listáin hiteles és nem hiteles források keverednek. Csak azért, mert valamit sokan mondanak az interneten, még nem feltétlenül igaz. Egy oldal hitelességének a megítélése nem könnyű. Alapszabályként elmondható: a közösségi oldalak bejegyzéseinek, videóinak hitelességével kapcsolatban érdemes óvatosnak lenni, a szakmai-etikai szabályok mentén dolgozó újságok cikkei, valamint a tudományos publikációk pedig inkább a hiteles források közé tartoznak.

❹ A **mesterséges intelligencia** működésében kódolva van, hogy akár kitalált, hamis információkat kapunk (MI-hallucináció).

9 Hogyan ellenőrizd az információt függőlegesen és vízszintesen?

Ebben a fejezetben egy egyszerű, gyakorlatias tényellenőrző módszert, a laterális olvasást mutatjuk be. A korábbi fejezetekben olyan eszközöket mutattunk, amelyekkel egy-egy szöveges tartalmat, fotót, videót vizsgálhatunk meg úgy, hogy nem lépünk ki belőle. Ezt nevezzük **függőleges olvasásnak**. A másik a **vízszintes módszer**, azaz az úgynevezett laterális olvasás, és ebben a fejezetben erről lesz szó. A fejezet az alábbi kérdésköröket vizsgálja:

- mit jelent és miért hasznos a laterális - oldalirányú - olvasás,
- hogyan működik a gyakorlatban.

I. A LATERÁLIS OLVASÁS

Az "oldalirányú" jelző az internetes böngésző használatára, azaz az újabb és újabb lapok megnyitására utal. Ez a megközelítés nem magát a szöveget, videót vizsgálja, hanem arról szól, hogy rákeresünk az interneten.

A laterális olvasás egyik módja a SZERZŐ vagy az OLDAL vizsgálata más források alapján. Azt próbáljuk kideríteni, hogy mennyire megbízható a közlő, mit írnak róla más források.

A laterális olvasás másik módja a TARTALOM-ra vonatkozik: azt nézzük meg, hogy egy állítás vagy hír megjelenik-e más, megbízható forrásoknál. Ezt a keresést nem szükséges mindig elvégezni, csak akkor, ha gyanús és számunkra érdekes tartalommal találkozunk.

II. A LATERÁLIS OLVASÁS GYAKORLATA: A MEGFELELŐ PLATFORM, A MEGFELELŐ KULCSSZAVAK, ÉS AZ ELFOGULTSÁG FELISMERÉSE

Ha egy hírportál közösségi oldali posztja úgy kerül a hírfolyamunkba, hogy az adott oldalt nem követjük, egy kétlépcsős ellenőrzési folyamat révén győződhetünk meg az információ hitelességéről. Vizsgáljuk meg az adott közösségi oldali profil hitelességét és a közlő megbízhatóságát is.

Mindkét esetben segíthet a laterális olvasás gyakorlata. Ha ennek során arra jutunk, hogy az ellenőrizendő profil hiteles, az azt kezelő híroldal pedig megbízható, akkor megbízhatunk az instagramos oldalon közölt információkban.

Kutatások szerint a videós platformok keresői, mint amilyen például a TikTok keresője is, hajlamosabbak részrehajló, szenzációhajhász, félrevezető tartalmakat adni a keresésekre, mint az olyan hagyományos keresők, mint a Google vagy a Bing.

Ha egy tartalom elfogultság és érzelmi hangulatkeltés jeleit mutatja, megosztás előtt érdemes utánanézni a hitelességének.

Készségek:

- a meglévő ismeretek előhívása,
- “józan ész” használata új információ megítéléséhez,
- szövegértés, szövegértelmezés,
- képi információ értelmezése,
- logikai készségek,
- nézőpontváltás,
- elemző készség fejlesztése kép és szöveg viszonyának vizsgálatán keresztül.

Attitűd:

- vizsgálódás, a jelenségek megértésének igénye,
- kíváncsiság, tudásvágy,
- az egészséges kételkedés kialakítása a kritikai gondolkodás fejlesztése érdekében,
- a minőségi hírek fogyasztása, a hétköznapi és közéleti tájékozódás iránti igény kialakítása
- önálló gondolkodás (nehéz kérdéseken is),
- önreflexió,
- hibázás felismerése,
- a felhasználói felelősség tudatosítása, egyben viselkedési minták mutatása a hiba felismerését követően,
- etikai szempontok figyelembe vétele a platformokon zajló kommunikációban.

OSZTÁLYTERMI FELDOLGOZÁSHOZ

A tananyag osztálytermi feldolgozásához fejezetenként a következőket javasoljuk (természetesen ettől eltérő módon is megvalósítható):

7. FEJEZET

MIÉRT ÉS HOGYAN KÉRDEZZÜNK?

A tananyag feldolgozása egyénileg, közös reflexióval

A tananyag feladható online egyéni munkában akár az elejétől a végéig. Ebben az esetben megkérhetjük a diákokat egy néhány mondatot rögzítő "reflexiós napló" írására, amelyben a saját gondolkodási folyamatukat rögzítik. Ez lehet az alapja a tanórai közös megbeszélésnek, ahol a képet kivetítve átismételjük a lényeges elemeket.

Elképzelhető az is, hogy a 14-17. dia már tanórai feldolgozás keretében történik (vagy az első rész egyéni munka, innentől közös megbeszélés).

A tananyag feldolgozása közös megbeszéléssel:

→ Ezt a tananyagot akár az első diától az utolsói feldolgozhatjuk egy tanórán, közösen a diákokkal.

→ A videó megnézése és megbeszélése után közösen végigmehetünk a feladatokon, úgy, hogy a diákoknak hagyunk időt a gondolkodásra és a vitára. Ahol esetleg túlságosan egyértelmű és gyors a válasz, kérjük meg a diákokat, hogy fogalmazzanak meg definíciót vagy jótanácsot.

Lezáró feladatok

→ A reflexiós napló alapján egy blogbejegyzés készítése "Hogyan nem csapott be a józan eszem?" címmel

→ Figyelemfelhívó plakát vagy mém készítése a tananyagban szereplő kép felhasználásával

8. FEJEZET

MIÉRT ÉRDEMES TÖBB FORRÁSBÓL TÁJÉKOZÓDNI?

A tananyag feldolgozása egyénileg, közös reflexióval•

A tananyag feladható online egyéni munkában akár az elejétől a végéig. Ebben az esetben megkérhetjük a diákokat, hogy készítsenek egy táblázatot az egyes forrástípusok előnyeivel és hátrányaival. Ez lehet az alapja a tanórai közös megbeszélésnek, ahol a képet kivetítve átismételjük a lényeges elemeket.

A tananyag feldolgozása közös megbeszéléssel - fordított osztályterem:

→ Ezt a tananyagot akár az első diától az utolsó feldolgozhatjuk egy tanórán, közösen a diákokkal.

→ Ebben az esetben érdemes az óra előtt kiosztani a diákoknak, hogy gondolják végig, miért tartják megbízhatónak az egyes forrástípusokat. Egy-egy típust kaphat az osztály egyik csoportja - ők lesznek a téma szakértői, amikor eljutunk oda a tananyagban.

9. FEJEZET

HOGYAN ELLENŐRIZD AZ INFORMÁCIÓT FÜGGŐLEGESEN ÉS VÍZSZINTESEN?

A fejezet tananyagának tanórai megbeszélése:

Ennél a fejezetnél azt javasoljuk, hogy a megbeszélés a fejezet önálló feldolgozása után történjen. Mivel ebben a fejezetben nem adunk át bonyolult, új ismereteket, elsősorban a reflexió, a tapasztalatok, meglátások megosztása lehet a közös megbeszélés témája.

Az egyes fejezetek vagy az egész témakör lezárásához a tanár válogathat az alább javasolt kreatív projektfeladatok közül, vagy saját feladatot is kiadhat:

→ **Infografika, gondolattérkép készítése:** javasolt témák: 1) Az újságíró feladatai, 2) A minőségi hír követelményei.

→ **Figyelemfelhívó plakát készítése:** A tananyag egy-egy gondolatához kapcsolódó, fontos tanácsokat megfogalmazó plakát (például a nem minőségi hírek felismerése, vagy a hírfogyasztás, a tájékozódás fontossága).

→ **Példagyűjtemény készítése:** Egy közös online felületre az egyes témakörökhez kapcsolódó példák gyűjtése (pl. minőségi vagy nem minőségi hírtartalmak gyűjtése, közös "ajánlott" hírforrások listája, stb.).

→ **Preparált példák:** Egy-egy minőségi vagy nem minőségi hírtartalom "elemzése", a szempontoknak való megfelelés / nem megfelelés kiemelésével.

→ **Kreatív feladatok:** a tananyagban található videókhoz hasonló "iskolai hírcsatorna" létrehozása, akár logóval, szlogennel, és az osztályt, az iskolai közösséget érintő témákból videó készítése. Ha a diákok lelkesek, akár élesben is elindulhat egy minőségi tájékoztatást biztosító iskolai hírcsatorna.

A feladatok elvégzéséhez segítségül szolgálhatnak az alábbi segédanyagok:

- **fogalomlista** (a tananyag jobb felső sarkában látható könyv ikonra kattintva),
- **infografikák** (egyes tananyagok végén letölthető pdf-ek).